

TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE VEZİRKÖPRÜ YÖRESİNDE İSKÂN VE NÜFUS (1485-1576)

MEHMET ÖZ*

Ülkemizde olsun Türkiye dışında olsun "tahrir defterleri"ne dayalı araştırmalarda son yıllarda bâriz bir artış görülmekte ve bu sûretle pek çok yörenin demografik, sosyal ve ekonomik tarihi ile ilgili muazzam bir veri yığını ilgililerin dikkatine sunulmaktadır. Böylece, Osmanlı sosyo-ekonomik tarihine dâir görüşleri daha sağlam bir zeminde tartışmak ve irdelemek imkânı belirmektedir. Bu çalışmamızda, 15-16. asır tahrir defterlerinin yardımıyla, bugünkü Samsun ilimizin Vezirköprü ilçesinin 1485-1576 arasındaki demografik ve sosyal durumunu ortaya koymak sûretiyle bu alandaki araştırmalara, küçük de olsa bir katkıda bulunmaya çalışacağız. Bunu yaparken, sâdece Vezirköprü'deki durumu tasvir ve tahlille yetinmeyecek, daha önce yapılan benzer araştırmaların verileri ışığında bazı karşılaştırmalar yapma yoluna da gitmeye çalışacağız.

Yörenin nüfusu ve toplum yapısı üzerindeki tespit ve tahlillere geçmeden önce konu ile ilgili kaynakları ve yörenin o zamanki idarî statüsünü kısaca ortaya koymanın gerekli olduğu açıktır. Bunu müteakip yöredeki yerleşim yerlerinin kısa bir tanıtımı yapılacak ve daha sonra da nüfus konusu incelenecektir.

Kaynaklar

İncelememiz üç ayrı döneme ait tahrir kayıtlarına dayanmaktadır: 1485, 1520 ve 1576. İncelenen belgeler Rum Eyâleti'nin bu tarihlerde yapılan genel tahrirlerinin sonuçlarını yansıtırlar. Bu eyâlet, bizim bilgelerimize göre, 1455 ve 1554 civarlarında da tahrire tâbi tutulmuş, ancak bu tahrirlerden yöremizle ilgili her hangi bir belge elimize geçmemiştir. Yine, yörenin fethi sonrasında yapılmış olması gereken ilk tahrirden de her hangi bir iz kalmamıştır. Bilindiği gibi, bu yörenin tamamı, Yörgüç Paşa'nın Canik seferi sırasında kesin bir şekilde Osmanlı idaresine geçmiştir(1427-

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

28)¹. Bu sırada bazı komşu yörelerin Yörgüç Paşa'nın kardeşi Hızır Paşa tarafından tahrir edildiği biliniyor². Yöremizin ilk tahriri de yine bu Hızır Paşa tarafından yapılmış olmalıdır. Yine 1455'te, bütün Rum Eyâleti gibi, Vezirköprü yöresi de Umur Bey adlı bir *emin* tarafından yazılmıştır³, ancak ne bu tahrire, ne de Ataî Bey'in yaptığı 1554 tarihli tahrire ait yöremizle ilgili defterlere arşivde rastlanamamıştır.

Elimizdeki kaynaklara gelince; 1485'te Tâceddin adlı bir *emin*⁴ tarafından gerçekleştirilen tahririn sonunda derlenen defterlerden *TT 37*'nin 571-672. sayfaları arası yöreye hasredilmiştir. Bu defterin diğer kısımları bugünkü Samsun, Ordu ve Giresun yörelerine aittir. İkinci kaynağımız Rum ve Karaman eyâletlerinin "nüfus ve hâsılat icmâli" olarak tanımlayabileceğimiz *TT 387*'dir. Bu defterin Vezirköprü yöresine ait mufassal elimizde yoktur. Defterin 681-694. sayfaları arası Vezirköprü'ye ayrılmıştır. Takriben 1520'de hazırlanan ve *ihyazıcası* Mehmed bin İbrahim'in derlediği bu defterde, iskân yerlerinin nüfus ve gelirleri özet olarak verilmektedir. Trabzon sancakbeyi Ömer Bey tarafından yapılan son tahrire ait 1576 tarihli Amasya Livası Mufassal Defterinin ikinci cildinde (*TK 34*) ise Vezirköprü yöresi 29b-109b varakları arasında yazılıdır⁵.

İdarî Durum

15 ve 16. yüzyıllarda iki ayrı nâhiye/kazâ (Gedegra ve Kocakayası) hâlinde teşkilâtlandırılan yöre, fetihten sonra Amasya'daki şehzâde sanca-

¹ Yörgüç Paşa'nın Canik harekatı için bkz. Atsız(haz.), *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, İstanbul 1961, s. 103; Aşıkpaşazâde, *Die Altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade*, yay. F. Giese, Neudruck des Ausgabe 1929, Osnabrück 1972, s. 103; Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*, haz. M.A.Köymen-F.R. Unat, Ankara 1957, s. II, s. 601-603; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara 1982, 4. bs., ss. 403-406.

² Bkz. B. Yediöldüz, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 7 vd.; M. Öz, *Population Taxation and Regional Economy in the District of Canik (1455-1576)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge 1990, s. 6.

³ Msl. bkz. *TT 37*, s. 629. Gedegra'nın Koğalu Köyü'nde mukim bir grup ile ilgili bu kayıt şöyledir: "Veledân-ı Şeyh Mezid, Umur Beğ Defteri'nde nesne virügelmemiş deyu kaydolunmuş". Umur Beğ'in 1455 civarında Rum Vilâyeti'ni tahrir edişiyle ilgili olarak bkz. M.T. Gökbilgin, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 539 Yediöldüz, *aynı eser*, s. 6-12; Öz, *aynı tez*, s. 6 vd.; M.A.Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia, 1450-1600*, London 1972, s. 51.

⁴ Yediöldüz ve Öz'ün yukarıda zikredilen eserlerinin yanısıra şuraya bakılmalıdır: Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1990, s. 3.

⁵ Bu son tahrirle ilgili olarak Öz ve Şimşirgil'in tezlerine bkz.

ğına bağlanmış olmalıdır. 1485'te yörenin beş nâhiyeden oluştuğunu görüyoruz: Simre-i Taşan, Kabakoz, Gâziler Ovacığı, Göl tâbi-i Kocakayası ve Zeytun tâbi-i Kocakayası. Aynı döneme ait *TT 41* numaralı icmâlden, Simre-i Taşan ve Kabakoz'un Gedegra Nahiyesine bağlı nâhiyeler oldukları anlaşılır. Göl ve Zeytun'un Kocakayası Nâhiyesine bağlı oldukları açık olmakla beraber, Gâziler Ovacığı'nın durumu belirsizdir. Bu-tâbir câizse-alt nâhiyenin *divanî* gelirlerinin Gedegra zaimi Tâceddin Bey'e ait olmasına bakılırsa Gâziler Ovacığı'nın da Gedegra Nâhiyesi'ne tâbi olduğu söylenebilir. Öte yandan, 1520'de, toplam 8 köyden oluşan bu nâhiyenin 7 köyünün Kocakayası Kazâsında, sâdece bir köyünün Gedegra'da yazıldığını görürüz. "Alt veya bağlı nâhiye"lerin verilmediği bu defterde Gâziler Ovacığı'nın Kocakayası'na bağlı yazıldığı bellidir. Son defterde ise "alt/bağlı nâhiye"ler yine yazılmış ve bu defa Gedegra Kazâsının merkez, Kabakoz ve Gâziler Ovacığı nâhiyelerinden oluştuğu açıkça belirtilmiştir. Yine bu son defterde yöredeki diğer kazanın adı Zeytun olarak verilmiş ve Kocakayası ise bir nâhiye olarak yazılmıştır. Bu bilgiler ışığında yörenin idarî taksimatı şöylece özetlenebilir:

Tablo I: Vezirköprü Yöresinde İdarî Taksimat (1485-1576)

1485		1520	1576
N.-i Simre-i Taşan N.-i Kabakoz	Nâhiye-i Gedegra	K.-i Gedegra	K.-i Gedegra N.-i Kabakoz
N.-i Gaziler Ovacığı	Nahiye-i Kocakayası (?)		N.-i G. Ovacığı
N. Göl N. Zeytun	Nâhiye-i Kocakayası	K.-i Kocakayası	K.-i Zeytun N.-i Kocakayası

Gerek 15 ve 16. asırlarda, gerekse sonraki yüzyıllarda bu iki kazâ Amasya Sancağına bağlı kalmaya devam etmiştir. Sâdece *TT 387*'de bu ikisinin Canik'e bağlı gösterildiğini görmekteyiz ki, başka bir yazımızda bunun ya sehven böyle yazıldığını ya da bu durumun bir kaç yıllık kısa bir uygulama (1520 civarı) olduğunu belirtmiştik⁶.

⁶ M. Öz, "Tahrir Defterlerine Göre Vezirköprü Yöresinde Malikâne-Divanî Sistemi", *Vakıflar Dergisi*'nin XXIII. sayısında yayınlıyor. Muhtemelen 1523-25 arasında tertip olu-

İdarî durumla ilgili tespitlerimize son vermeden önce şu hususu da vurgulamakta fayda var: Kullanılan terminolojide *nâhiye* terimi hem daha geniş bir birimi, hem de o birimi oluşturan alt-birimleri ifâde etmektedir. Üst-birim olarak *nâhiye*'nin bu yörede ve civar yerlerde *kaza*'ya tekâbül ettiğini gösteren deliller vardır. En azından coğrafi yönden bir *kazâ* ile "üst-nâhiye" aynı sınırlara sâhiptir. Nitekim 15. asrın Gedegra ve Kocakayasî nâhiyeleri 16. asırda *kazâ* olarak zikredilmişlerdir. Bu durum, 15. yüzyılda *kazâ*'nın bir idarî birim olarak var olmadığını göstermez; yalnızca, tahrir heyetlerinin şu veya bu sebeple "nâhiye" terimini kullandıklarını gösterir. Nitekim, *TT 37*'de Gedegra ve Kocakayasî *kadı*'ları ile ilgili bir kayıt vardır⁷ ki, bu da bu "üst-nâhiye"lerin aslında birer kadılık bölgesi veya *kazâ* olduklarına delâlet eder.

Yerleşim Yerleri ve Cemaatler

Bu noktada yöredeki yerleşim durumu ve yukarıda adı geçen nâhiyelerin coğrafi mevkileri üzerinde durmamız gerekecektir. Yöredeki nâhiyelere bağlı yerleşim birimlerinin (köy ve mezraaların) harita üzerindeki incelenmesinden, Kocakayasî (Zeytun) *kazâ*'sına bağlı köylerin bugünkü Vezirköprü'nün merkez bucağının batı kesimiyle Mezraa bucağında yer aldıkları anlaşılıyor. Yine Göl nâhiyesinin bâzı köyleriyle Gâziler Ovacığ'ına bağlı bir kaç köyün Beşpınar bucağında bulunduğu göze çarpıyor⁸. Defterlerde geçen köylerin yarısından çoğunun yerini tespit etmek mümkün değilse de, tespit edilebilenlere bakılarak Gedegra *kazâ*'sının bugünkü Vezirköprü'nün merkezî kısımlarıyla doğu kesimini, Kocakayasî'nin ise batı kesimini kapsadığı sonucuna varılabilir. Kocakayasî, Osmanlı fethi öncesinde Kocakayasî kalesi hâkimi Haydar Bey'in kontrolünde idi. Buranın bugünkü Büyükkale olabileceği öne sürülmüşse⁹ de, Kocakayasî nâhiyesi köylerinin harita üzerinde incelenmesinden bu ihtimalin zayıf olduğu ortaya çıkar. Büyükkale bugünkü Vezirköprü'nün merkez bucağının güneyindedir ve burayla Kocakayasî nâhiyesine ait köylerin bulunduğu Beşpınar bucağı arasında o zamanki Gedegra'ya bağlı Başalan, Esen, Boruk gibi

nan *TT 95* numaralı timar icmâl'i'nden (s. 93 vd.) Gedegra Nâhiyesi'nin Amasya Livâsı'na bağlı olduğu açıkça görülüyor.

⁷ *TT 37*, s. 661.

⁸ Bu karşılaştırmaları yaparken şu kaynaklardan faydalandık: *Köy Envanter Etüdlerine Göre Samsun*, Ankara 1968; *Cumhuriyetin 50. Yılında Samsun-1973 İl Yıllığı*, Ankara 1974.

⁹ K. Dilcimen, *Canık Beyleri*, Samsun 1940, s. 56-57.

yerleşimler bulunmaktadır. Bizce Kocakayası ismi bugünkü Eğrikale'nin bulunduğu ve eski adı Kocakaya olan yere aitti ki burası Mezraa bucağının kuzeyine düşmektedir¹⁰.

Yörenin 1485'te en büyük alt-nâhiyesi konumundaki Simre-i Taşan, adını, muhtemelen Mesud b. Kılıçarslan'ın kurduğu Simre çiftliğinden ve zamanla burası etrafında teşekkül eden idarî-coğrafi bölgeden almıştır¹¹. Başlangıçta Simre olarak geçen bu birimin, İlhanlı hâkimiyeti sırasında ortaya çıkan mahallî beylikler döneminde Taşanoğulları ve Kubadoğulları arasında bölünmesiyle ikiye ayrıldığı ve bugünkü Vezirköprü'nün merkez bucağına tekâbül eden kısmın Simre-i Taşan, bugünkü Havza'ya tekâbül eden ve Kubadoğullarının denetimine giren kısmın ise Simre-i Lâdik adını aldığı varsayılabilir¹².

Yöredeki iskân yerlerinin ve cemaatlerin durumunu bir tabloda gösterdik (Tablo II a-b). Buradan da anlaşılacağı üzere, 1485'te Gedegra'da 107 meskûn, 3 gayrimeskûn köy; 8 meskûn, 29 gayrimeskûn mezraa ve 14 cemaat kayıtlıydı. 1520 civarında Gedegra kazâsındaki cemaat ve meskûn köy sayısı aynı kalmışken, gayrimeskûn köy sayısı 6'ya, meskûn mezraa sayısı 9'a çıkmış, gayrimeskûn mezraa sayısı ise 23'e düşmüştür. Yöredeki iskân durumunun bu istikrarı 1576'da da sürmüştü ve Gâziler Ovacağı'nın 8 köyünün de katılmasıyla meskûn köy sayısı 119'a çıkmıştır. Bu dönemde, *hâric-uz-defter* yazılı bazı mezraaların eklenmesiyle meskûn mezraa sayısı 17'ye, gayrimeskûn mezraa sayısı da 30'a çıkmıştır. Kayıtlı cemaat sayısı da 14'den 20'ye yükselmiştir. Bu cemaatler belirli köylerde yazılmışlarsa da nüfusları ayrı ayrı verilmiştir. Vergileri genelde köy hâsıllarıyla birilte verilmişse de özellikle Etrâkiye cemaatlerinden elde edilen gelirlerin *mahsûl-i Etrâkiye* kısmı¹³ ayrıca yazılmıştır; zira bu gelir timar sâhibine değil *Etrâkiye sâhibine* tahsis edilmiştir.

¹⁰ Krş. *Cumhuriyetin 50. Yılında Samsun*, s. 89. Burada köy, Kocakaya (Eğrikaya) olarak verilirken haritalarda Eğrikale olarak geçiyor.

¹¹ H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1927, c. III, s. 24; Dilcimen, *aynı eser*, s. 19.

¹² Bu beylikler için yukarıdaki dipnotta zikredilen eserlere bakılabilir. Simre-i Lâdik adı tahrir defterlerinde bugünkü Havza yöresi için kullanılmaktadır. Meselâ bkz. *TK 34*.

¹³ Böyle kayıtlar için msl. bkz. *TT 37*, s. 584, 587, 591, 592 vs.

TABLO IIa:

VEZİRKÖPRÜ YÖRESİNDE İSKAN YERLERİ VE CEMAATLER:
GEDEGRA

Tarih	Nahiye	K ö y		M e z r a a		Cemaat
		meskûn	G. meskûn	meskûn	g. meskûn	
1485	Simre-i Taşan	100	3	8	28	14
	Kabakoz	7	—	—	1	—
	GEDEGRA (top)	107	3	8	29	14
1520	GEDEGRA (kazâ)	107	6	9	23	14
1576	Gedegra	104	5	16	29	19
	Kabakoz	7	—	1	1	—
	Gaziler Ova.	8	—	—	—	1
	TOPLAM	119	5	17	30	20

Not: 1485 ve 1576'da Gaziler Ovacığı'na bağlı gözükten bir köy, 1520'de Gedegra kazâsına dâhildi. 1520'de Gaziler Ovacığı'nın diğer 7 köyü Kocakayası kazâsıyla yazılmıştır. Son tahrirde (1576) ise bu nâhiyenin köylerinin hepsi Gedegra kazâsına tâbi idiler.

TABLO IIb:

KOCAKAYASI (ZEYTUN)

Tarih	Nahiye	K Ö Y		ME Z R A A	
		Meshûn	g. meshûn	meshûn	g. meshûn
1485	Gı Ovacığı	8	—	—	—
	Göl	17	3	2	2
	Zeytun	14	—	—	—
	K. KAYASI (toplam)	36	3	2	2
1520	K. KAYASI	38	3	3	3
1576	Zeytun	17	1	—	1
	K. Kayası	21	2	1	4
	ZEYTUN (kaza)	38	3	1	5

Not: Görüleceği üzere, 1485'te ve 1520'de bütün yöreye Kocakayası Nâhiyesi/Kazâsı denilirken, 1576'da Zeytun olarak geçen alt-nâhiye 1576'da Kocakayası olarak kaydolunmuştur.

Kocakayası'na gelince; 1485'te, Gâziler Ovacığı'nın 8 köyünü de katarsak, toplam meshûn köy sayısı 39, meshûn mezraa sayısı ise 2'dir. Yörede 3 köy ve 2 mezraa gayrimeshûndü. 1576'da Gaziler Ovacığı Gedeğra'ya dahil olmakla beraber yörenin yerleşim birimi sayısı aynı kalmıştır: 38 meshûn köy, 1 meshûn mezraa, 3 gayrimeshûn köy ve 5 gayrimeshûn mezraa. Tıpkı Gedeğra'daki gibi burada da *hâric-ez-defter* mezraaların yazılmasıyla bu durum ortaya çıkmıştır.

Kısaca belirtmek gerekirse 1485-1576 arasında yörenin yerleşim durumu istikrarını korumuşa benziyor. Yalnızca 16. yüzyılın ikinci yarısında az sayıda yeni mezraanın kullanıma açıldığı ve yine az sayıda gayrimeshûn birimin yerleşim yeri hâline geldiği söylenebilir. Şurası muhakkaktır ki,

bahsettiğimiz istikrar tablosu elimizdeki defterlerin tanzim tarihleri civarına aittir. Bir başka deyişle, 1485-1520 arasındaki 35 yıllık ve 1520-1576 arasındaki 56 yıllık dönemlerde bu yörede bazı karışıklıkların ve neticede bazı yerleşim yerlerinin geçici boşalmasının meydana gelmiş olması ihtimâli vârittir. Bizim bahsettiğimiz istikrar “uzun vâdeli” olup kısa dönemdeki dalgalanmaların varlığı ihtimâlini nakzetmez.

Bu noktada, eklerde verilen “İskân Yerlerinde Nüfus” tablosunun düzenleniş biçimiyle de bağlantılı olarak, köylerin defterlerde nasıl bir sırayla yazıldığı hususuna değinmeliyiz. Köylerin yazılış sırasının, coğrafi bir anlamı olması, yani birbirine komşu köylerin sırayla yazılması durumunda hem nâhiye sınırlarını tespit etmek kolaylaşacak, hem de bugün artık adına rastlamadığımız yerleşim birimlerinin, onlara komşu köylerin durumuna göre yerlerini tespit etmek imkânı doğacaktır. Gerek bu çalışmamızda, gerekse Canik Sancağı hakkında incelememizde 1485 ve 1520 tarihlerine ait defterlerde yerleşim birimlerinin, birkaç istisna dışında aynı sırayla yazıldıklarını ve bu yazılış sırasının coğrafi yönden tutarlı olduğunu görmüş bulunuyoruz. Vezirköprü yöresi için 1520 tarihine ait mufassal deftere sahip olmadığımızdan ve kullandığımız icmal defterleri de yerleşim birimlerini dirlik türüne (has, timar ve zeamet, kale merdi timarı, evkâf ve emlâk) göre tasnif ettiğinden, ilk bakışta 1485'teki sıralama ile 1520'dekinin aynı olmadığı zannına kapılınabilir. Ancak yakından bakıldığında, her bir dirlik türüne ait köylerin kendi içlerindeki sıralamasının bizim 1485 tarihli defterlerde tespit ettiğimiz sıralamayla uygunluk arzettiği görülecektir. Köylerin çoğu timar ve zeamet kategorisine girdiğinden bu durumu müşahede etmek kolaylaşmaktadır; yalnızca arada bazı köyler görülmemektedir, zira bunlar has, vakıf veya mülk olarak tahsis edildiklerinden o tür dirliklerle ilgili kısımda yazılmışlardır. 1576'da ise sıralama büyük ölçüde değişmiştir. Gerçi daha önce ardarda yazılmış bazı köyler bu dönemde de birlikte yazılabilmıştır; ama bir bütün olarak bakıldığında köylerin sıralamasının tamamen değiştiği görülür. Belki de bu tahriri yapan heyet köyleri daha değişik bir sırayla gezmişti. Yine de, yerlerini tespit edebildiğimiz köylerin durumlarından, 1485-1520 dönemindeki sıralamanın daha mantukî olduğu sonucu çıkarılabilir. 1576'daki durumun sebebini şimdilik izah edebilecek bir delile sahip değiliz. Son olarak şunu belirtelim ki, ekteki listede köy ve mezreaları 1485'teki sıralama esas alınarak verdik; zira bizce bu sıralama alfabetik bir sıralamadan daha avantajlıdır ve okuyucuya bugünkü durumu kesin olarak bilinmeyen köy ve mezraaların tahminî yeri hakkında bir fikir verebilir.

Yöre nüfusuna geçmeden önce belli başlı bazı yerleşim yerlerini - 100 neferden fazla nüfusa sâhip yerleri - zikredelim. Bunların başında bugünkü Vezirköprü'ye adını veren ve defterlerde ilk sırada yazılan Köprü köyü gelir. 1576'da 363 nefer, yâni yetişkin erkek nüfusa sâhip olan bu köyün toplam nüfusu yaklaşık 1000 civarındaydı. Buna mukabil Gedegra kazâsının merkezi konumundaki Nefs-i Kal'a-i Gedegra'nın dört mahallesinde 97 kişi kayıtlıydı. Kaledeki muhafızları ve muhtemelen burada ikamet eden idarî görevlileri katarsak bu sayının 120-130 nefer, yani 350-400 kişilik bir nüfus olarak tahmin edilebileceği kanaatindeyiz. Nüfusu 100 nefer'in üzerindeki diğer köyler şunlardır: Gedegra Nâhiyesi: Ayvalu(101), Akviran(127), iki Etrâkiye cemaatına sâhip Saraycık(128), Beşlü(108), Çalman(101), Taşluöyük(151), Yağınözü(115), Ulhan(?)(137), Esen(107), Çavuldur(153), İlaldı(120), İldik(145), Beyviranı(200), Eğdeş(148), İremağacı(127), Gulam(104), Borukgöl(123), Doyran(247), İncesu(138), Adatepe(231); Kabakoz'da: Kanlıcı(127), Gaziler Ovacığında: Karaköy(158); Zeytun'da: Garibler(134), Karanar(146), Ankara(172), Erim(139), Kozhayat(114), Çay(149), Ulağı(128), Konac(?)(107); Kocakayasında: Nefs-i Göl(149), Çetlü(?)(125), Hasbeğ(134), Saraycık(189), Sırbaşmak(160), Kazanalan(156), Boğa(210).

Nüfus ve Toplum

Yöre nüfusuyla ilgili olarak defterlerden elde ettiğimiz verileri değerlendirmeye geçerken bir hususu vurgulamakta fayda vardır: Tahrir Defterleri "nüfus sayımı" yapılmak üzere değil, vergilendirilebilir yetişkin erkek nüfusu tesbit gâyesiyle hazırlanmışlardır. Bu bakımdan defterlerde, bülûğ çağının üzerindeki evli veya bekâr erkek vergi mükellefleri yazılıdır. Bunların yanında vergiden tamamen ya da kısmen muaf olan bazı kişi ya da gruplar da kayıtlıdır. Bunlardan kısmen vergiden muaf olanlar, pirinç üretimi, madencilik, derbencilik vb. görevler ifâ eden ve aslında re'âyâ'ya dâhil olan kişilerdir. 15. yüzyılda vergiden tamamen muaf olan müsellemler, sayyâdlar vb. gruplar ise bir sonraki asırda raiyyet statüsüne indirilmişlerdir. Bunu, 1520'deki defterde sıkça rastlanan "el-müsellemiye, raiyyet fermude şüd", "el-mu'af raiyyet şüd" gibi ibârelerden ve bu grupların ödemekle yükümlü oldukları vergilerin "hâsil"lerinin verilmesinden anlamaktayız.

Defterlerdeki verilerin ışığında yöre nüfusunun ve bu nüfusun yapısını incelemeye *raiyyet* statüsündeki kişilerden başlayacağız. Bu incelemede askerî sınıfa mensup timarlılar ve mülk sâhipleri ile diğer kişiler ayrıntılı

olarak ele alınmayacak, temelde *re'âyâ* ve yukarıda bahsettiğimiz, defterlere kayıtlı gruplar üzerinde durulacaktır. Burada hemen, kayıtlı nüfusun yüzde 90'dan fazlasının *raiyyet* olarak yazıldığını belirtelim (1485'te % 92, 1520'de %97-98 ve 1576'da % 97-98)¹⁴. Başlıca *raiyyet* kategorileri, *çift*, *nim-çift*, *ekinlü-bennâk*, *caba-bennâk* ve *mücerred*'dir. Sayıca az bazı kişiler ise *hâriç raiyyet* olarak kayıtlıdır. Bilindiği gibi defterlerde kişilerin statüsünü gösteren bu ibâreler bir yandan kişinin tasarruf ettiği toprağın büyüklüğüne (*çift*, *nim*, *bennâk*), öte yandan da evli olup olmamasına göre (*müzevvec-mücerred*) kullanılmaktadır. Özelde bu yörede, genelde Rum Eyâleti'nde bu tâbirlerin anlamlarını bir başka makalemizde¹⁵ ayrıntılı olarak tartıştıımızdan burada sâdece kısa tanımlarla yetineceğiz. *Çift* terimi, bir *çiftlik* miktarı toprağa mutasarrıf raiyyet-daha doğrusu o raiyyetin toprağı için kullanılırdı. Bir *çiftlik*, ya da *iki öküzlük* yerin büyüklüğü sancaktan sancağa değişebiliyordu. Rum Eyâleti'nde iyi kalitede(âlâ) topraktan 80, orta halli (mutavassıtı'l-hâl) topraktan 100 ve düşük kalitede (ednâ)topraktan 130 dönüm yer, bir çiftlik itibar ediliyordu¹⁶. Tam bir *çift*'e sahip bir *raiyyet*, bunun karşılığında 57 akçe *rem-i çift* ödemekle yükümlüydü. Tam çiftliğin yarısına sâhip olanlar *nim (çift)*, yarım çiftlikten az yeri olanlar (*ekinlü*) *bennâk* ve üzerinde kayıtlı toprağı olmayanlar ise *caba (bennâk)* olarak yazılmışlardır. Bekâr yetişkin erkekler ise *mücerred* olarak kayıtlıdır¹⁷.

Defterlerde, yetişkin erkekler baba adlarıyla birlikte yazılırlardı (bazı istisnalar, yani baba adının yazılmadığı durumlar vardır). Bir köydeki kişiler yazıldıktan sonra toplam *nefer* sayısı, *çift*, *nim*, *bennâk*, *caba*, *mücerred*, *pir-i fâmî*, *âmâ* vb. sayıları verilir. Burada bir ayrıntıya dikkati çekmek istiyoruz: *çift*, *nim* ve *bennak* sayısı olarak verilen rakamlar tam olarak böyle yerlere mutasarrıf kişilerin sayısı değildir; bunlar, yazılan köydeki kayıtlı *çift*, *nimçift* ve *bennâk* büyüklüğündeki çiftliklerin sayılarıdır. Dikkat edilirse bazen *neferen* rakamıyla *çift*, *nim*, *bennâk*, *caba*, *mücerred* vb. rakamlarının toplamı birbirini tutmaz. Bunun sebebi, bazı durumlarda bir kişinin me-

¹⁴ Krş. M. Öz, "Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı'nda Nüfus (1455-1643)", *On-dokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 6, Samsun 1991, ss. 173-205.

¹⁵ Aynı makale, s. 178 vd. Genelde *resm-i çift* sistemi için bkz. H. İnalçık, "Osmanlılar-da Raiyyet Rüşümü", *Belleten*, XXIII (1959), ss. 575-610. Ayrıca bkz. Yediyıldız, *Ordu*, ss. 71-76.

¹⁶ Bkz. *TT 387* (1520 tarihli)'deki kanunnâme, s. 349. Metnin yayınlanmış hali için bkz. Yediyıldız, *Ordu*, s. 151.

¹⁷ Aynı yerler.

selâ 1,5 çiftliğe veya bir nîm ve bir ekinlü'yere sahip olmasıdır. Defterde *çift ü nîm*, *nîm ü nîm*, *nîm ü bennâk* şeklinde yazılan kişilere sıkça rastlanır. Böyle yerlere sâhip olan kişilerin iki farklı toprak parçasını (meselâ biri *nîm* diğeri *ekinlü*) tevârüs ettiği anlaşılır¹⁸. Biz tablolarda kişi sayılarını verirken bu şekilde yazılanların sahip oldukları yerlerden büyük olanına itibar ettik; yani bir *çift* ve bir *nîm*'e mutasarrıf bir kişiyi *çift* olarak gösterdik.

İcmâl niteliğini haiz 1520 tarihli defterde ise nüfus *hâne* ve *mücerred* olarak tasnif edilmiştir. Buradaki *hâne* kategorisinin *çift*, *nîm*, *bennâk* ve *caba* ları ihtiva ettiğine yukarıda zikredilen makalemizde işaret edilmiştir¹⁹.

Bahsettiğimiz raiyyet kategorilerinin toplam *re'âyâ* sayısı içindeki oranları, toplumun demografik ve sosyo-ekonomik yapısını izah etmek bakımından önemlidir. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, toplam kategorize edilmiş raiyyet sayısı Gedegra'da, 1485'te 2388, 1576'da 8405; Kocakayası'nda 1485'te 1044, 1576'da ise 3125 idi (Gedegra'daki 535 *nefer*, 1485'te Kocakayası ile birlikte hesapladığımız Gaziler Ovacığı'nın yetişkin erkek nüfusunun bu iki dönem arasında yüzde 235 oranında bir artış kaydettiği gibi bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, bu verileri biraz ihtiyatlı değerlendirmek durumundayız; zira bu artışın önemli ölçüde kayıtlı bekâr (mücerred) nüfustaki patlamadan kaynaklandığı âşikârdır. Şöyle ki, 1485-1576 arasında Gedegra'daki bekârların sayısı ise 241'den 1665'e çıkmıştır. Yâni yetişkin bekâr erkek sayısı yüzde 725'lik bir artış göstermiştir. Buna mukabil, eğer *hâne* kategorisini, yâni *çift*, *nîm*, *ekinlü* ve *caba* toplamını esas aldığımızda artış nisbeti yüzde 106'dır. Doksan yıllık bir dönemde nüfusun iki katına çıkması normal karşılanmalıdır, ama buradaki meselemiz *mücerred* rakamlarının izah edilmesidir.

1485'te kayıtlı raiyyet nüfusunun yüzde 21'ini teşkil eden bekârların *re'âyâ* içindeki oranı 1520'de yüzde 31-32'ye, 1576'da ise yüzde 50'nin üstüne çıkacaktır. Daha önce başka bir vesileyle işaret ettiğimiz gibi²⁰ Cook bu meseleyi irdelerken çeşitli ihtimallere dikkat çekmiştir. *Mücerred* lerin kaydedilmesinde esas alınan kıstasın değişmiş olabileceği, nüfus artışı neticesinde geç evlenmelerin yaygınlaşmış olabileceği vb. üzerinde duran Cook²¹, bu konuda kesin bir yargıya varmaktan imtina etmiştir. Bizce de bu

¹⁸ Krş. Cook, *aynı eser*, s. 70. Özellikle *TK 34*'de böyle birimlere sıklıkla rastlanır.

¹⁹ Öz, "Canik Sancağı'nda Nüfus", s. 181; krş. Cook, *aynı eser*, s. 65.

²⁰ Öz, *aynı tez*, ss. 72-74.

²¹ Cook, *aynı eser*, s. 26-27.

iki ihtimal şu veya bu ölçüde etkili olmuş olmalıdır. Yani bekârların kaydedilmesine 16. yüzyılda, bilemediğimiz bir sebepten, daha fazla özen gösterilmeye başlandığı ve aynı zamanda nüfusun artması yüzünden evlenmenin bir ölçüde zorlaştığı düşünülebilir. Bu iki faktör bir araya geldiğinde kayıtlı bekâr sayısının bir önceki yüzyıla oranla inanılmaz boyutlarda artmış görünmesi normal sayılabilir.

İki dönemin karşılaştırılmasından çıkan bir başka önemli sonuç ta, daha önce Cook, İslamoğlu-İnan ve Yediyıldız gibi araştırmacıların eserlerinde ortaya koydukları bir hususun, *caba* sayısındaki artışın teyid edilmesidir²². Üzerinde kayıtlı toprağı olmayan evli raiyyet durumundaki *caba*²³ların sayısı şöyle idi: Gedegra'da 1485'te 604, 1576'da 2906; Kocakayası'nda 1485'te 206, 1576'da 1099. Buna karşılık *çift* kaydedilenlerin sayısı azalmıştır. 1485 ve 1576 dönemleri karşılaştırıldığında, Gedegra'da *çift* sayısı 173'den 119'a, Kocakayası'nda ise 18'den 2'ye düşmüştür. *Nîm-çift* sayısı ise Gedegra'da 872'den 780'e, Kocakayası'nda 295'ten 111'e düşmüştür. Yörenin bütününde *ekinlü-bennâk* sayısı çok az bir artış göstererek 546'dan 583'e çıkmıştır.

Bu istatistikî mâlumat ilk bakışta, nüfus artarken re'âyânın elindeki toprak miktarının azaldığı intibamı verir; ancak böyle bir görüntü yanıltıcıdır. Başka bir vesileyle belirttiğimiz gibi²⁴ kayıtlı raiyyet isimlerinin altında, o kişilerin tasarruf ettikleri belirtilen *çift*, *nîm-çift* ve *ekinlü-bennâk* büyüklüğündeki arazi miktarlarına bakarak gerçekten ekili olan veya kullanılan arazinin miktarını bulmak mümkün değildir. Zira defterlerdeki vergi (*çift-nîm* ve *bennâk* resimleri) ve *zemin* kayıtlarından da kolayca anlaşılacağı üzere, bazı yerler *zemin* adı altında kaydedilmiş ve buraların sahipleri zeminlerinin büyüklüğüne göre *çift*, *nîm*, *bennâk* veya *dönüm* resmi ödemişlerdir. Bu zemin sahiplerinin çoğu defterde *caba* veya *mücerred* yazılanlar olmakla beraber aslında üzerinde kayıtlı *çift*, *nîm-çift* veya *ekinlü-bennâk* miktarı yeri olanların dahi bazen *zemin* tasarruf ettikleri görülmektedir²⁵.

²² *Aynı eser*, s. 97'deki listeler; H. İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s. 209, Tablo IV. 5. (Yalnız bu son tabloda "caba"nın bekâr olarak gösterilmesi yanlıştır. Rum eyâleti'nde "caba"ların statüsüyle ilgili olarak aşağıdaki nota bkz.); Yediyıldız, *Ordu*, s. 70, Tablo VII.

²³ Bkz. *TT 387*, s. 349; Yediyıldız, *Ordu*, s. 150.

²⁴ Öz, *aynı tez*, s. 62, 71; krş. Cook, *aynı eser*, s. 38-77.

²⁵ Bunun için özellikle 1574-76 tarihli *TK 26*, *TK 33*, *TK 34* vb. defterlere bakılabilir. Ayrıca bkz. Cook, *aynı eser*, s. 38; Öz *aynı tez*, 72.

Bununla beraber, topraksız köylülerin (*caba*ların) önemli bir kısmının şu veya bu şekilde her hangi bir toprak parçasına tasarruf edemedikleri de hemen hemen kesindir. Gerek zeminlerin gerekse ormanda açılan (*balta yerleri*) toprakların önemli bir bölümüne mutasarrıf olanların aslında *caba* yazılan kişiler olmasına rağmen, söz konusu toprakların giderek artan *caba* nüfusun ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu açıktır. Bu noktada şu hususa dikkati çekmemiz gerekiyor: Her hangi bir toprağı yok gözükten *caba*ların önemli bir kesimi aslında defterde *çift*, *nîm* veya *bennâk* yazılan kardeş veya akrabalarıyla aynı toprağı mutasarrıftı. Defterler bu durumu "me'a biraderiş" vb. notlarla göstermektedir. Böyle yerlere ortak tasarruf edenler bu toprağı müştereken veya ayrı ayrı işliyor olabiliyorlardı; ancak Osmanlı merkezî yönetimi açısından raiyyet çiftliğinin hukuki bütünlüğünün korunması esas olduğu için defterde böyle yerler tek bir kişinin üzerine kaydedilirdi²⁶. Bütün bunlardan çıkan sonuç, Cook'un da belirttiğı gibi, toprak dağılımının ilk bakışta görülenin aksine nisbeten eşitlikçi olduğudur²⁷.

Yöredeki re'âyânın durumunu bu şekilde izah ettikten sonra büyük çoğunluğu re'âyâ olmakla beraber sosyo-ekonomik durumlarından dolayı sıradan raiyyetlerden ayrılan bazı gruplara ve muaf kaydedilen kişilere temas edeceğiz. Bunların başında defterlerde *Etrâkiye* ve seyrek olarak da *yörükân* olarak anılan konar-göçer cemaatler gelir. Defterlerdeki kayıt usûlünden bunların aslında kaydedildikleri köy ve mezrealarda ikamet ettikleri ama henüz tam anlamıyla yerleşikliğe geçemedikleri anlaşılır. Bu şekilde kaydedilenler aslında yukarıda zikrettiğimiz kategorilere (*çift*, *nîm* vb.) dahildirler; bu yüzden tablolarda bunların sayılarını parantez içinde gösterdik. Bununla beraber vergilendirme açısından bunların farklı bir statüye tâbi oldukları anlaşılıyor. Bunu *Etrâkiye*'nin kayıtlı olduğu köylerin vergi rakamlarından çıkarmak mümkün olduğu gibi, özellikle son defterde *Etrâkiye* cemaatine sahip her birimle ilgili sayfalarda, bunların vergilerinin ne şekilde tahsis edildiğine dair açıklayıcı derkenarlardan da görmekteyiz. Bunlardan tipik olan bir örnek şöyledir:

"İşbu karyenin re'âyâsında mukayyed olan bennâklerinden sâhib-i arza onüç akçe ve sâhib-i niyâbete beş akçe ve caba bennâklerinden sâhib-i arza sekiz akçe ve sâhib-i niyâbete beş akçe ve Etrâkiye reâyâsı tuttuğı öküzlüklerden

²⁶ Cook, *aynı yer*, not 1. Vezirköprü yöresi için aynı duruma TK 34'de sıklıkla rastlanıyor.

²⁷ Cook, *aynı eser*, s. 37.

(yani yarım çiftlerden) sâhib-i arza yedi buçuk ve niyâbete dahi kezâlik yedi buçuk akçe; maadası Etrâkiye sâhibine ve eker bennâk ile caba bennâkden sâhib-i niyâbete beşer akçe ve maadası sâhib-i Etrâkiyeye olduğu tafsîl ve tasrîh olundu.²⁸

Benzer kayıtlardan da yararlanarak şu sonuca varıyoruz: Yörede 57 akçe olan çift resmi'nin 27 akçesi Etrâkiye sâhibine, yani Etrâkiye'nin tâbi olduğu timar (zeamet veya has) sahibine, 15 akçesi sâhib-i arza, yani Etrâkiye'nin toprağını kullandığı timarlıya ve 15 akçesi de niyâbet hissesi sâhibine aitti. (Serbest timarlarda niyâbet gelirinin ayrıca yazılmadığı ve sâhib-i arza ait olduğu mâlumdur). Bennâk(ekinlü) resminin 8 akçesi Etrâkiye sahibine, 5 akçesi timarlıya ve 5 akçesi niyâbete, caba resminin ise 8 akçesi Etrâkiye sâhibine ve 5 akçesi niyâbete tahsis ediliyordu. Aynı yerlerdeki âdet-i ağnam ve bâd-ı hevâ gelirleri ise Etrâkiye sâhibi ile niyâbet hissesine mutasarrıf olan kişi tarafından eşit olarak bölüşülüyordu²⁹.

Etrâkiye yazılanların kır nüfusu içindeki oranına gelince, 1485-1576 arasında tedricî bir azalmanın vuku bulduğu gözleniyor. Gedegra kazâsında 1485'te 386 kişi böyle yazılmışken bu sayı 1520'de 292'ye düşmüş; 1576'da ise 539'a çıkmıştır. Ekteki tablolardan anlaşılacağı üzere genel nüfus içinde Etrâkiye'nin payı 1485'te yüzde 15'in hemen altındayken 1576'da yüzde 6 civarında kalmıştır. Kocakayası'nda ise sadece 1485'te Göl nâhiyesine bağlı Saraycık köyü halkı bu şekilde yazılmıştır (70 kişi). *TT 37*'de "yörük bennâkler" olarak geçen bu köyün halkı (*TT 37*, s. 658), 1576 tarihli *TK 34*'de ise (v.103 a-b) 68 caba ile 121 mücerred'den ibaret olarak gösterilmiştir. Bu tarihte, evli olanların caba, yani caba-bennâk kaydedilmelerini ve 1485'te aynı köy halkının yörük bennâkler olarak nitelenmesini dikkate alırsak aslında bu köy halkının statüsünü 1576'da da aynı olduğu sonucuna varabiliriz. Buna göre Kocakayası nüfusunun 1485'te yüzde 6'sı, 1576'da ise yine yüzde 6'sı Yörük bennâk statüsündeydi.

Etrâkiye'nin yanında "özel statülü raiyyet" olarak nitelenebilecek bir başka grup da çeltükçülerdir. Gerçi defterlerde bu ad altında yazılı bir cemaat yoksa da Gedegra'ya bağlı Çeltek köyü halkının çeltük hizmetini ifa ettikleri ve bunun karşılığında da çift resmi'ni sabit ve düşük bir oran üzerinden ödedikleri görülüyor.³⁰

²⁸ *TK 34*, v. 50a.

²⁹ Aynı yer.

³⁰ *TK 34*, v. 32b. Buradaki kayıt şöyledir: "mezbur karye re'âyâsı mâdâmki çeltük hidmetin ideler, çiftlüsü ve ekinlüsü ve cabası onbeşer akçe virürler". Vergi miktarlarından, bunun on akçesinin sipahiye, 5 akçesinin niyâbet'e ait olduğu anlaşılıyor.

Bir başka grup ise 15. yüzyılda yardımcı askerî hizmetler ifa eden kır kökenli müsellemlerdir ki, bunlar, diğer bazı muaf gruplar gibi, 16. yüzyıl başlarında raiyyet statüsüne geçirilmişlerdir³¹. 1485'te Gedegra'da 69 müsellemler, Kocakayası'nda ise 6 müsellemler kayıtlıdır; 1576'ya gelindiğinde Gedegra'daki müsellemler sayısı 249 çıkarken Kocakayası'nda hiç bir müsellemler kaydedilmemiştir. Kabaca ifade edersek, Gedegra kır nüfusunun yüzde 3 kadarı müsellemlerden oluşmaktaydı.

Diğer bir grup ise bazen "el-muafiye" genel başlığı altında toplu olarak yazılan, bazen de "zâviyedâr", "imam ve hatib" gibi terimlerle yapıldığı işler belirtilen bir takım kişilerden müteşekkildir. Bunların büyük çoğunluğu, tıpkı müsellemler gibi, 16. yüzyılda raiyyet statüsüne indirilmiştir³². Bu durumdaki kişilerin sayıları tablolarda gösterilmiştir. Topluca ifade etmek gerekirse bunların sayısı Gedegra'da 1485'te 94 iken (% 2.8) 1576'da 191'e çıkmış (% 2.2); Kocakayası'nda ise 31'den (% 2.6) 19'a (% 0.6) düşmüştür. Bu grubun her iki dönemde de 2 kişisi "duagû" olarak yazılmıştır. Bunlara ek olarak, Gedegra'da 1485'te 15 kişi "âma", "pîr-i fânî" vb. olarak yazılıken aynı dönemde Kocakayası'nda 18 kişi bu şekilde kaydolunmuştu. Yine aynı dönemde Gedegra'da 20 kişi sipahizâde, 8 kişi kuşçu, 10 kişi hizmetkâr, 5 kişi kale hizmetkârı olarak yazılmıştır. Yörede ayrıca 9 kişilik bir Koyun Baba müridleri cemaatı vardır³³. 1576'da ise sipahizâde sayısı (Gedegra'da) 30'a çıkarken 18 kişi tülekçi ve kayacı (kuş yetiştiricileri) olarak kaydolunmuştur. Ayrıca 4 kişi de kale hizmetkârı görevini yürütüyordu. Bu dönemde 22 kişinin "hâric raiyyet" olarak deftere kaydedildiğini de görmekteyiz. Bunlar daha önce deftere yazılmamış veya her hangi bir sipahiye bağlı olmayan kişilerdir³⁴.

Osmanlı taşra toplumuna ilişkin bilgilerimiz ve yukarıda anlatılanlar ışığında Gedegra ve Kocakayası kazâlarının her birindeki sosyal yapıyı şu

³¹ Krş. Yediyıldız, *Ordu*, s. 81-82; Öz, "Canik Sancağında Nüfus", s. 187.

³² Öz, *aynı yer*. *TT 387*'de "el-muafiye timar-şüd", "el-muafiye raiyyetşüd" gibi ibârelere rastlanır (s. 630, 665, 687 vs.). Osmanlı vergi sisteminde muaflik meselesi için bkz. İnalçık, *aynı makale*, ss. 598-601.

³³ Bkz. *TT 37*, s. 590. Çeltik köyündeki bu topluluğun türbesi Osmancık'ta bulunan ve Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde yaşadığı anlaşılan Koyun Baba'ya bağlı olduğu ileri sürülebilir. Koyun Baba ile ilgili menkabeler ve türbesi için bkz. *Yurt Ansiklopedisi*, c. 3, ss. 2093-94 ve 2101. Zeki Gürel'in Koyun Baba hakkında Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu (26-27 Temmuz 1991)'na sunduğu bildiri yakında yayınlanacaktır.

³⁴ Osmanlılarda "hâric raiyyet" meselesinin çeşitli yönlerini ayrıntılı olarak irdeleyen bir araştırma için bkz. Oktay Özel, "XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda "Hâric Raiyyet", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 43 (1986), ss. 159-171.

şekilde tanımlamak mümkündür: Her bir kazâda sivil (adlî-ıdarî) idarenin başıda *kadı* bulunmakta ve *kadı* idareyi bizzat ve/veya *nâibleri* marifetiyle yerine getirmekteydi. *Kadı*'nın maiyyetinde bazı görevlilerin bulunduğu ve asayiş ile ilgili meselelerde *zaim* ve sipahilerle işbirliği yaptığı belirtilmelidir. Yine her bir kazânın birer *zeamet* olarak teşkilâtlandığı ve özellikle 1485 civarında Gedegra zaimi olan Tâceddin Beğ'in oldukça nüfuzlu bir kişi olduğu anlaşılmaktadır³⁵. Gedegra kalesinde kaleyi korumakla yükümlü askerî görevliler, kalenin çeşitli ihtiyaçlarını gören hizmetkârlar ve son olarak da bazı reâyânın bulunduğu anlaşılıyor ki, bu reâyânın da kalenin bazı işlerinde çalıştığı anlaşılıyor³⁶. Kır kesiminde sipahiler ve az sayıda mülk sahibi toplumun en üst tabakasını oluştururken sipâhizâdeler, müsellemler, zâviyedârlar, imam ve hatibler gibi muaf veya yarı-muaf kesimler onları izliyordu. Sipahiler savaş zamanında sefere gidiyor, barış zamanında ise köylerde asayiş sağlıyor ve köylüleri denetimi altında tutuyorlardı. Hiç şüphesiz sipahilerin bu denetimleri sık sık köylü üzerinde bir baskıya dönüşebiliyordu. Böyle durumlarda *kadı*'nın görevinin önemi ve dengeleyici rolü ön plana çıkıyordu. Tabiatıyla, *kadı*'ların her zaman âdil ve dürüst oldukları söylenemezse de, Osmanlıların taşra idaresinin askerî-ıdarî ve adlî-ıdarî kollarını bir denge içinde teşkilâtlandırdıkları belirtilmelidir³⁷.

Kır toplumunun büyük kısmı sıradan köylülerden oluşuyordu. Büyük ölçüde hububat tarımı, bir ölçüde hayvancılık ve daha küçük çapta da meyve-sebze yetiştiriciliğiyle uğraşan yöre köylüleri, bu faaliyetlerden elde ettikleri ürünün belli bir miktarını (tarım ürünleri için yüzde 20'sini) sipahilere, vakıflara veya mülk sahiplerine vergi olarak veriyorlardı³⁸. Sahip oldukları toprakların büyüklüğü bakımından köylüler arasında bazı farklılıklar bulunduğu bir gerçektir; ancak yine de toprak kullanımında çok büyük eşitsizliklerin olmadığı söylenebilir. Kır toplumu içinde özellikli bir

³⁵ Bkz. 1485 (takriben) tarihli *TT 41*, ss. 12-14. Buradan Tâceddin Beğ'in toplam yıllık gelirinin 95.572 akçe olduğu, bunun 3215 akçesinin mülk olarak tasarruf edildiği anlaşılıyor. *TT 37*'deki iki kayıttan (s. 579, 589) daha sonra iki köyün kendisine temlik edildiği anlaşılıyor.

³⁶ Bkz. Ekteki Tablo IV'ün altındaki not.

³⁷ H. İnalçık, *The Ottoman Empire-The Classical Age, 1300-1600*, İng. terc. N. Itzkowitz-C. Imber, London 1973, s. 104.

³⁸ Rum Eyâleti'nde *mâlikâne-divanî* sistemi uygulanmaktaydı ve öşür oranı beşte bir idi. Bu sistemle ilgili olarak bkz. Ö.L. Barkan, "Malikâne-Divanî Sistemi", *Türkiyede Toprak Meselesi*, İstanbul 1979, ss. 151-208. Sistemin Vezirköprü yöresindeki uygulanışı için 6 numaralı dipnotta zikreilen makalemize bakılabilir.

grup, aslında yerleşikliğe geçmiş olmakla beraber henüz konar-göçer hayat tarzını tamamiyle terketmemiş olan "Etrâkiye" idi.

TABLO III: VEZİRKÖPRÜ YÖRESİNDE KAYITLI VE TAHMİNİ NÜFUS

(Nefs-i Kal'a-i Gedegra Dahil)*

Nâhiye/Kazâ	1485		1520		1576	
	Nefer	Tah. Nüf.	Nefer	Tah. Nüf.	Nefer	Tah. Nüf.
Gedegra	2678	8034	3605	10815	8712	26136
Kocakayası (Zeytun)	1157	3471	1537	4681	3144	9432
Toplam	3838	11505	5142	15426	11856	35568

(x) Tahminî nüfus, (nefer x 3) formülüne göre hesaplanmıştır. Yörede takriben 100 timarlı, 60-65 mülk sâhibi bulunmaktaydı. Timar sâhiplerinin maiyyetleri ve aileleriyle mülk sâhibi bulunmaktaydı. Timar sâhiplerinin maiyyetleri ve aileleriyle mülk sâhiplerinin ailelerinin tahminen 800-1000 kişi olduğunu farzederek, yukarıdaki toplam nüfusa bu rakamı ekleyip görenin toplam tahminî nüfusuna ulaşırız.

Yöre nüfusundaki değişmelere baktığımızda, Nefs-i Gedegra'nın nüfusunda pek kayda değer bir değişikliğin olmadığı görülür. 1485'te beş mahalleden oluşan Nefs-i Kal'a'nın bir mahallesi 16. yy.da ortadan kaybolmuştur. Kale içindeki kayıtlı nefer sayısı 1485'te 62, 1520'de 58 ve 1576'da 97 idi. Bununla beraber ilk iki dönemde kaydedilenlerin tamamına yakınının *hâne* olması muhtemelken, 1576'daki *hâne* sayısı 54 olduğundan kale nüfusunda pek bir değişiklik olmadığı, kale muhafızları hâriç toplam tahminî nüfusun 300 civarında bulunduğu ve kale muhafızları, kadı ve maiyyeti hesaba katıldığında yaklaşık 350 kişinin kalede yaşadığı söylenebilir. Bu hâliyle Nefs-i Kal'a-i Gedegra mahallelere bölünmüş olmakla beraber orta boy bir köy hüviyetindedir.

Kır kesiminin nüfusunda ise, gerek 1485-1520, gerekse 1520-1576 arasında kayda değer artışların vuku bulunduğu gözleniyor. Bir bütün olarak

yörenin nüfusu 1485'te tahminen 11-12.000 kişi iken bu sayı 1520'de 15-16 bine, 1576 itibariyle ise 35-36 bine yükselmiştir³⁹. Böylece 1485-1576 arasında yöre nüfusunun yüzde 200 oranında arttığı ve 1520-1576 arası esas alındığında ise artışın yüzde 130 civarında gerçekleştiği söylenebilir. Bu çapta bir nüfus artışı 16. yüzyıl Anadolu'sunun diğer bazı yörelerinde de gözlemlenmiş ve bu asrın ikinci yarısındaki sosyal huzursuzlukların en önemli sebeplerinden birisi olarak telâkki edilmiştir⁴⁰.

Yöre nüfusunun yapısı ile ilgili olarak son bir hususu da belirtelim: 15 ve 16 ncı yüzyıl tahrir defterlerinin incelenmesinden yöredeki nüfusun tamamen müslümanlardan oluştuğu, yani yörede gayrimüslimlerin yaşamadığı anlaşılmaktadır. Bundan da bu yörelerin Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin Osmanlı fethinden önce tamamlandığı sonucu çıkarılabilir.

Sonuç

Bütün bu anlatılanlardan nasıl bir sonuç çıkarabiliriz? 1520'den önceki dönem, Yavuz Selim'in Şah İsmail taraflarına karşı düzenlediği harekâtı da kapsadığından, orta-kuzey Anadolu'nun demografik tarihinde bu dönemin doğal gelişmeler kadar, göç, yeni yerleşmeler vb. ye de sahne olduğunu düşünmek yanlış sayılamaz. Bununla birlikte, iskân yerlerinde müşahede olunan istikrar, bu dönemde yöremizde meydana gelmiş olması muhtemel sarsıntı ve çalkantıların büyük boyutlarda olmadığını düşündürüyor. Her şeye rağmen yöreden dışarıya ve dışarıdan yöreye bazı göçlerin vuku bulmuş olabileceği kuvvetle muhtemeldir⁴¹. 1520-1576 arasındaki nüfus artışının Anadolu'nun pek çok yöresinde de görülmesi, bize bu artışın büyük ölçüde tabii bir artış olduğunu düşündürmektedir. Bu büyük çaptaki nüfus artışının beraberinde bir takım meseleleri de getirdiği ve nüfus tazyiki yüzünden yaşanan bunalımlı bir dönemden sonra Anado-

³⁹ Bu tahminler, ilgili tablodan da anlaşılacağı üzere, $\text{nefer} \times 3$ formülüne dayanır; ancak 1576'da bekârların nüfusun neredeyse yarısını teşkil ettikleri hesaba katılırsa bu formülle bu dönemin nüfusu öncek dönemlere göre oldukça yüksek çıkar. Bir hâne'nin 5 kişiden oluştuğu varsayımıyla nüfusu hesaplarsak yöre nüfusu 1485'te yaklaşık 15.000; 1520'de 18.000; 1576'da ise 29-30.000 olarak tahmin edilebilir. Tahrir defterlerindeki rakamlara dayanarak nüfusun nasıl hesaplanabileceği konusıyla ilgili tartışmaları için bkz. N. Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *IÜEF Tarih Dergisi*, 32 (1979), s. 331-48.

⁴⁰ Bu konu Cook'un eserinde ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

⁴¹ Krş. İslamoğlu-İnan, *aynı eser*, s. 173 vd. Ayrıca bkz. aşağıda s. 535.

lu'nun genel nüfusunda hatırı sayılır bir azalmanın meydana geldiğini ima eden bazı delillere sahibiz⁴². Ekilebilir arazi miktarındaki genişlemenin nüfus artış hızının çok gerisinde kalması, tarım teknolojisinde verimliliği büyük çapta arttırmağa yarayacak yeniliklerin görülmemesi dikkate alınırca, 17 nci yüzyıl başlarında nüfusta bir azalmanın meydana gelmesini tabii karşılamak gerekir.

EKLER

TABLO IV NEFS-İ GEDEGRA VE MAHALLELERİ

Mahalle	1485 Nefer	1520 Nefer	1576			
			Nefer	müzev.	müc.	müderriş
1 - Kaledibi	26	23	38	21	16	1
2 - Hatib	19	17	22	14	8	
3 - Dere	10	9	21	10	11	
4 - Kal'a-i küçük	4	5	16	9	7	
5 - Germiyon	3	x	x			
Kale merdleri	—	20	—			
TOPLAM	62	54+20	97	54	42	1

Gedegra halkının vergilerden muafiyeti bütün defterlerde belirtilmiştir: "kal'a civarında oldukları eelden kadimden rüsüm-örfiye ve behrehat ve avâz-ı divâniye virügelmemişler, girü hemân ber-karar virmeyüb mu'af ve müsellemler olalar; amma resm-i tezvîc ve cerîme vâki oldukça subaşıya virügelmişler, girü vireler." Bkz. *TT 37*, s. 606. Bu kayıt özü aynı kalmakla beraber, bazı değişikliklerle müteakip defterlerde tekrarlanmıştır. Krş. *TT 387*, s. 681; *TK 34*, v.41a. Bunlarda *resm-i tezvîc ve cerîme*'nin kime verildiği belirtilmemiştir.

⁴² Bkz. M. Öz, "Canik Sancağında Nüfus", s. 198, 204-205.

TABLEO Va:
GEDEGRA NAHİYESİ NÜFUSU (1485) (Nefsi Gedegra hâriç)

Nahiye	Nefer	Çift	Nîm	Bennak	Caba	Mücerred	m.v.	Etrak	Diğer
S. Taşan	2350	160	764	249	554	399	26	(386)	198
Kabakoz	268	13	108	13	50	50	2	—	32
TOPLAM	2618	173	872	262	604	449	28	(386)	230

Açıklamalar : Etrak kategorisinin 20'si "Diğer", kalanı ise çift, bennak, caba ve mücerred arasındadır. Gedegra'da 46 zâviyedar, 12 imam ve hatib, Kabakoz'da ise 1 zaviyedar "Diğer" sütununa dahil olan "muaf"lar arasındadır. "Diğer" sütunu şu unsurlardan oluşuyor: Gedegra'da 49 müselleme, 65 muaf, 20 sipahizâde, 8 kuşçu, 2 duagu, 10 âma, pîr-i fânî vb., 20 Etrak, 10 hizmetkâr 5 kale hizmetkârı ve 9 kişilik müridan-ı Koyun Baba; Kabakoz'da 20 müselleme, 7 muaf, 5 âma vb. "m.v.", yani "mea veledihi" sütununda gösterilenler, defterde babalarıyla birlikte yazılmış ve "nefer" rakamına dâhil edilmiş olmakla beraber, tek tek nüfus kategorilerinde yer almayan kişilerdir.

TABLEO Vb:
KOCAKAYASI NAHİYESİ NÜFUSU (1485)

Nahiye	Nefer	Çift	Nîm	Bennak	Caba	Mücerred	m.v.	Etrak	Diğer
G.Ovacığı	231	4	105	31	38	35	5	—	13
Göl	529	14	127	98	91	106	5	70	18
Zeytun	397	—	63	155	77	57	33	—	12
TOPLAM	1157	18	295	284	206	198	43	70	43

Açıklamalar : "Diğer" sütunu, G.Ovacığı'nda 5 müselleme, 7 âma vb. ve 1 şerik(?)'ten; Göl'de 1 müselleme, 11 muaf, 6 âma vb. den; Zeytun'da ise, 7 muaf ve 5 âma vb. den oluşmaktadır.

TABLO VIa/1

GEDEGRA KAZASI NÜFUSU (1520) (Nefs-i Gedegra hâriç)

Nefer	Hane	Mücer.	müsel.	muaf	Etrak	s.zâde	zav.	diğer
3531	2071	980	61	21	292	10	27	69

Not: "Diğer" de 13 pîr-i fânî, 2 malûl, 7 imam, 7 sayyad, 29 kişilik 2 cemaat, 6 kişilik veledan-ı Seyh Mezid, 5 kişilik kale hizmetkârı vardır. Etrak'ın 90'ı, muafların ise 5'i mücerred'dir.

TT 387'de verilen nüfus toplamında ise Etrak, muaf ve imam ve sayyadlar hariç "diğer" sütunundakiler "re'âyâ" arasında yazılmıştır. Ayrıca Gedegra kalesi halkı da bu toplama dahildir.

Defterde verilen toplam rakamlar şöyledir:

TABLO VIa/2:

Nefer	kadı	imam	sip.	zâvi-	say-	müsel-	mül.	R e â y a		Top.
		hatib	zâde	yedar	yad	lem	kale	hâne	mücer.	
3595	1	7	9	24	7	62	20	2397	1093	3490

Bizim tek tek kayıtları toplayarak bulduğumuz yukarıdaki toplama (3531) Gedegra kalesi nüfusunu (54 raiyyet ve 20 kale mülâzımını) eklersek 3605 rakamına ulaşırız. Defter toplamı her ne kadar 3595 ise de, toplamı oluşturan rakamlara bakıldığında bunun 3620 olarak düzeltilmesi gerektiği görülür. Defter toplamında, pîr-i fânî ve malûl yazılanlar mücerredlerle birlikte toplanmıştır.

TABLO VIb:

KOCAKAYASI KAZASI NÜFUSU (1520)

	Nefer (Reâyâ)	hane	müc.	p.nat. malûl	müsel- lem	zaviye- dar	merdân	kadı	GENEL TOPLAM
a)	1537	1063	467	7	8	6	11	1	1563
b)	1588	1114		474	9	5	11	1	1614

Not: a) kısmı bizim hesabımızın sonucunu, b) kısmı ise defterdeki toplam rakamları yansıtır. Aradaki farkın sebebi, "evkaf ve emlâk" faslındaki hâne sayısının aslında 72 iken 123 olarak gösterilmesinden kaynaklanmıştır. Öbür fasılların (Hassa-i hümayun, kale merdi timarlar ve erbâb-ı timar) sonuçları ile bizim sonuçlarımız ise tıpatıp aynı çıkmıştır.

TABLO VIIa:
GEDEGRA KAZASI NÜFUSU (1576) (Nefsi Gedegra hâriç)

Nahiye	Nefer	Çift	Nîm	Bennak	Caba	Mücerred	Etrak	Diğer
Gedegra	7570	106	592	304	2532	3826	(539)	210
Kabakoz	510	9	100	7	171	223	—	—
G.Ovacığı	535	4	88	24	203	216	—	—
TOPLAM	8615	119	780	335	2906	4265	(539)	210

Açıklamalar : *Etrakiye*'nin parantez içinde yazılmasının sebebi, diğer sütunlardaki rakamlara dahil olmasındandır. Yine yukarıdaki kategorilere dahil diğer bazı zümreler şunlardır: Gedegra'da: 42 muaf (raiyyet olmuş), 30 sipahizâde, 145 zâviyedar ve zâviye reâyası, 180 müsellemler, 18 kayacı ve tûlekçi, 4 kale hizmetkârı, 2 duaguy, 2 imam-hatib, 22 hariç raiyyet ve 172 kişilik muhtelif cemaat mensubu. Kabakoz'da 40, Gaziler Ovacığı'nda ise 29 müsellemler.

TABLO VIIb:
ZEYTUN KAZASI NÜFUSU (1576)

Nahiye	Nefer	Çift	Nîm	Bennak	Caba	Mücerred	Diğer
Zeytun	1380	—	54	129	450	745	2
Kocakayası	1764	2	57	119	649	920	17
TOPLAM	3144	2	111	248	1099	1665	19

İSKÂN YERLERİ VE NÜFUS (1485-1576) (Nefer olarak)
Nahiye-i Gedegra

Birim	1485	1520	1576
1 - K. Köprü	50	125	363
2 - K. Doyran	102	164	254

Birim	1485	1520	1576
3 - K. Kayalu	14	23	67
4 - K. Adatepe	69	95	231
5 - M. Lalacuk	—	—	—
6 - K. Akviran maa M. Temürtaş (1520 ve 1576'da K. Akviran ve M. Demrek (?))	30	55	168
7 - K. Karapınar	—	—	—
8 - K. Avdun	53	88	144
9 - K. Küşne	5	3	9
10 - K. Çaltucak	3	10	12
11 - K. Kavraz	19	38	77
12 - K. Eğdeş	44	69	148
13 - M. Kohac (?)	—	—	—
14 - K. Karkucak	31	37	49
15 - K. İrem	25	40	74
16 - K. İremağacı	38	71	127
17 - K. Taşluöyük	25	31	151
18 - K. Bedne	31	13	40
19 - K. Çekmedan	12	19	76
20 - M. Çalmancık	—	—	(K.) —
21 - M. Şeyh Aziz ve M. Buruncuk	16	18	44
22 - K. Gedür	26	16	124
23 - K. Kabaklu	12	16	36
24 - M. Yumrı(ca)taş	4	—	—
25 - M. Göl	5	—	—
26 - K. Ayvalu	26	26	101
27 - K. Kuyucak ve M. Virancık	22 ?	— ?	85 —
28 - K. Bayramköy	16	19	44
29 - K. Gulam	29	66	104
30 - K. Çakıroba mea Kebesüz	5	7	24
31 - K. Bulutalan	28	28	51
32 - M. Simre	—	—	—
33 - K. Çeltek	47	64	85
34 - K. İncesu	43	75	194
35 - K. Çalman	17	53	101
36 - K. Göbek	15	?	39

Birim	1485	1520	1576
37 - K. Sultangazi	—	—	7
38 - M. Viran-ı Küçük	—	—	—
39 - K. İlbeğ	10	13	44
40 - K. Zirne (?)	34	36	77
41 - K. Çokşükürden	4	12	25
42 - K. Yenitam	19	23	58
43 - K. Yağcı	21	20	119
44 - K. Karacaviran	8	12	52
45 - K. Kulyarış	22	20	14
46 - K. Filak (?)	15	14	28
47 - K. Öğürlü	14	16	55
48 - K. İmircik-i Küçük ve K. İmircik	15	14	41
49 - K. Musacık	22	25	58
50 - K. Tahir	17	22	51
51 - M. Astavlaz	—	—	1
52 - M. Değranos	—	—	—
53 - K. Güder	6	9	22
54 - M. Kürtyazı/Güder yazı	—	—	—
55 - K. Külek	47	42	47
56 - K. Kökse (Göğse)	41	41	58
57 - K. Yağanözü	14	32	115
58 - C. Beşlü	21	14	(K.) 116
59 - K. Yağbasan nd. Sürlü	25	27	21
60 - M. Kebir	1	4	3
61 - M. Elmalu	4	2	(K.) 17
62 - K. Göllüalan	3	11	59
63 - K. Samukalan	6	6	26
64 - K. Kozlukuyu	—	—	—
65 - K. Şeyhköy	—	3	26
66 - K. Karaovacık	3	?	4
67 - K. Zaviye-i Şeyh Ümmet	5	1	(sadece zav.)
68 - K. Göynükhisarı	25	28	85
69 - K. Kalyon (?)	14	23	44
70 - K. Teslimviranı	6	14	32
71 - M. Kozpınarı	4	5	20
72 - K. İshakalan	9	8	10
73 - M. Örem (Arım) viranı	3	2	—

Birim	1485	1520	1576
74 - K. Kızılcaviran	10	16	35
75 - K. Anarlu (be-nam-ı Mardarsu)	59	58	76
76 - M. Kırancebi (?)	—	—	—
77 - M. Akviran	—	8	?
78 - C. Etrakiye-i Saraycık ve M. Narlu	86	105	228
79 - K. İladı	48	79	120
80 - K. Derekürt	24	27	64
81 - M. Viranhamid	—	—	—
82 - M. Çukurviran	—	—	—
83 - K. Halkahavlı	12	13	39
84 - K. Kılıçgüney	14	16	35
85 - K. Borukgöl	17	32	123
86 - K. Martaz	24	19	43
87 - K. Yahyaköy	13	19	21
88 - K. Karacaviran(-ı diğer)	3	5	15
89 - K. Bahşayış	27	20	61
90 - K. Karlu/Kırlu	17	30	52
91 - K. Çal(ı) köy	8	11	20
92 - K. Kovacık	10	11	52
93 - K. Timarcık	4	7	23
94 - K. Arıkalın	2	5	23
95 - M. (.....?)	2	—	—
96 - K. İldöndü	37	41	40
97 - K. Gökçe	28	26	53
98 - K. Kiraslu	24	22	37
99 - M. Devletşah	—	—	—
100 - K. Üreğir nd. Çerisayan	17	19	36
101 - K. Şeyhyeni	27	33	34
102 - K. İlmiş (İlmen ?)	17	30	67
103 - K. Acıkovuk (Acıkuyu)	—	—	—
104 - M. Virancık	2	2	(K.) 9
105 - K. Elmalu	2	—	—
106 - K. Sülemiş	9	16	27
107 - K. Saraycık	25	36	48
108 - K. Yazıkürd	11	20	21
109 - K. Buçukçift	13	14	35

Birim	1485	1520	1576
110 - K. Kulağuz	12	18	47
111 - K. Kavuşub	12	41	58
112 - K. Koğalu	28	13	32
113 - K. Belviran	14	5	10
114 - K. Çayçukuru	—	—	—
115 - K. Başalan	3	27	(M.) 1
116 - K. Esen	35	44	107
117 - K. Toğan	13	10	6
118 - K. Esenbeğ	50	49	91
119 - K. Dikenlüce	3	8	28
120 - K. Ortaklu/Ortaklar	29	48	73
121 - K. Çavuldur (1576'da M. Çavuldur ve Çobanviranı ile birlikte)	81	102	153
122 - M. Kayalu	—	—	(K.) —
123 - K. Koğaburnu	15	34	100
124 - K. Garetbükü	8	13	44
125 - K. İldengüney	28	25	39
126 - K. Sitti (?)	2	—	(M.) —
127 - K. İldik	40	44	145
128 - K. Çömi	3	13	31
129 - K. Beğviran ve M. Ersandık	85	144	K.B. viran: 200 K. Ersandık: 87

1520 ve 1576'da ilave olunan köy ve mezraalar:

Birim	1520	1576
1 - M. İtkulu	2	8
2 - M. Çergan (?)	—	?
3 - M. Adalı	2	?
4 - M. Tabaniyassı (1520'de M. Susus ile)	—	—
5 - M. Uzunlu	—	—
6 - M. Karando	—	—

Birim	1520	1576
7 - M. Kubaşdan (?)	—	(K.) 60*
8 - M. Çelteç	x	—
9 - M. Şeyh	x	11
10 - M. Küçüköğürlü	x	3
11 - M. Üryan	x	4
12 - M. Halil Baba tabi-i K. Güllüalan	x	29
13 - M. Kozoluğu tabi-i K. Güllüalan	x	15
14 - C.-i Kılıç v. Halil**	x	172
15 - M. Toğanşah	x	—
16 - K. Oğuzlu (hâli ve harab)	x	—
17 - M. tabi-i K. Bahşayış	x	—
18 - M. Mehmed ve mezâri der K. Doyran	x	—
19 - C. Etrakiye-i Geçili	x	71

* "Şarklu tâifesi gelüb şenledib ziraat ider" (TK 34, v.48a).

** "Dulkadir'den gelmiş cemaatdir" (TK 34, v. 52a).

Açıklamalar : K: Karye, M: Mezraa, C.: Cemaat, x: Bu tahrirde yok; -: nüfus yok. Önceden mezraa olup sonradan karye olan yerlerin durumu ilgili sütunda nüfus rakamı verilmeden gösterilmiştir.

Nahiye-i Kabakoz

Birim	1485	1520	1576
1 - K. Kanlıcı (?)	50	51	127
2 - M. Şeyhler	7	9	18
3 - K. Saraycık	44	59	93
4 - K. Ballık	15	16	18
5 - K. Başacık	55	60	93
6 - K. Karık	23	34	55
7 - K. Çal	27	30	49
8 - K. Kızılcağoy	47	51	58
9 - M. Esenlüyeri	x	x	—

Not: Kabakoz bütün dönemlerde Gedegra'ya bağlı idi; 1520'de nahiyeler yazılmadığından bu köyler Gedegra köyleri arasında verilmiştir.

Nahiye-i Gaziler Ovacığı

Birim	1485	1520	1576
1 - K. Karaköy	80	91	158
2 - K. Kürd	22	27	50
3 - K. Balıklı (Balıklar)	16	20	60
4 - K. Yedideresi	19	18	57
5 - K. Durucasu	5	11	40
6 - K. Kanutatlı	14	9	10
7 - K. Salur	36	58	89
8 - K. Kozalan	39	33	71

Not: 1520'de Yedideresi köyü Gedegra, diğer köyler Kocakayası kazası içinde yazılıdır. 1576'da bütün nahiye Gedegra'ya bağlıydı.

NAHIYE/KAZA-İ KOCAKAYASI (ZEYTUN): Nahiye-i Göl (Kocakayası)

Birim	1485	1520	1576
1-K./Nefs-i Göl	44	71	152
2-M. Sorukderesi	—	6	(K.) 55
3-K. Kurdgirmez	10	16	29
4-K. Has(an)beğ	24	65	134
5-M. Balıklısu	10	20	?
6-M. Koramazözü	5	6	32
7-K. Alanınşeyh	3	3	22
8-K. Sırbaşmak	16	53	160
9-K. Daruçay	58	64	91(x)
10-K. Cebelü (Çetlü ?)	12	34	125
11-K. Saraycık	70	69	189
12-K. Artuncası (?)	23	21	28
13-K. Üreğir	—	—	—
14-K. Çaltulu/Çaltular	10	26	55
15-K. Kızılkilise	9	—	(M) 6
16-K. Çit(köy)(xx)	92	107	25(x)
17-K. Akçaköy(x)	x		139

Birim	1485	1520	1576
18-K. Arım(x)	x		3
19-K. Yenice	15	6	21
20-K. Kayılar	—	5	4
21-K. Çayıryazı (?)	x	x	26
22-K. Kıranalan	26	57	156
23-K. Viyacık/Dibacık	—	—	—
24-K. Boğa	55	77	210
25-K. Oruc	30	27	65
26-K. Susuz	17	32	80

Not: (x) işaretli üç köy 1576'da kayıtlıdır. (xx) işaretli köye 1520'de Arım ve Akçaköy de dahil.

Nahiye-i Zeytun

Birim	1485	1520	1576
1 - K. Kırlar	43	70	146
2 - K. Ankara	43	57	172
3 - K. Ulağu	36	58	128
4 - K. Garibler	41	62	134
5 - K. Konac	53	52	107
6 - K. Kozhayat	38	50	114
7 - K. Çay	51	72	149
8 - K. Yarbaşı	9	9	8
9 - K. Eşekbükü	9	24	83
10 - K. Pelidcık (x)	12	9	13
11 - K. Ulukol (xx)	14	19	48
12 - K. Kamilköy (xx)	30	30	75
13 - K. Saraycık	2	1	—
14 - K. Zeytun-ı Küçük	16	33	69
15 - M. Kozcuğaz	x	—	—
16 - M. Kovanalan	x	—	x

(x) Bu köy 1520'de Gedegra'da yazılı.

(xx) Bu köyler 1576'da Kocakayası nahiyesinde yazılı.

Not: Yukarıda yazılanlara ilâveten Kocakayası'na bağlı gayrimeskun üç mezraa daha vardır. Bunlardan Buğra ve Garetalanı hem 1520'de hem 1576'da yazılıdır; Çayıryazı köyü'ne bağlı adı belirtilmeyen mezraa ise sadece 1576'da kayıtlıdır.

